# FRIHET OCH DISCIPLIN I UPPFOSTRAN

AV JAN LIGTHART

BEMYNDIGAD ÖVERSÄTTNING FRÅN HOLLÄNDSKAN AV AMALIA FAHLSTEDT

STOCKHOLM NORDISKA FÖRLAGET.

STOCKHOLM, BOKTRYCKERIET GUTENBERG. OKTOBER 1910.

*Min vän D:r Sven Lönborg, Rektor vid Göteborgs Högre Samskola, tillägnas vänskapsfullt denna lilla skrift av JAN LIGTHART. Stockholm den 8 Okt. 1910.*

---

## Förord till den elektroniska utgåvan

Det nederländska originalet *Vrijheid en discipline in de opvoeding* utkom 1909 och översattes året därpå till svenska, samma år som författaren besökte Sverige. Ett exemplar, som tidigare har tillhört Folkskoleseminariet i Linköping och numera finns i Linköpings universitetsbibliotek, avfotograferades i november 2016.

# I. FRIHETSKÄRLEK ÄR ICKE ALLTID KÄRLEK TILL FRIHETEN.

Ordet frihet har en god klang hos holländarna. De ha ett frihetskrig att tacka för att de ännu utgöra ett folk, och deras nationalhjältar äro frihetshjältar. Wilhelm den tyste, Moritz, Fredrik Henrik, Tromp, de Ruyter, Evertsen, alla dessa stredo icke av erövringslust, utan av frihetskärlek. Den låg dem i blodet, och den ligger ännu oss holländare i blodet.

Men frihetskärlek? Kärlek till friheten? Låt oss dröja en stund vid detta ord. Tusentals människor berömma sig av sin frihetskärlek. De stå alltidfärdiga att stämma in i en frihetssång. De ville vända upp och ned på hela världen för att njuta av friheten, frossa på frihet.

Så kär ha de friheten! *Friheten?* Ack, nej, *sin* frihet. Det gäller för dem att *själva* äga rörelsefrihet, varvid det är mindre noga, om de därför skulle behöva lägga tvång på andra. Deras frihetskärlek är självsikhet. De begära icke annat än att kunna få följa sin egen lust.

Vet ni vad frihetskärlek är? Det är att ha friheten så kär, att vi icke kunna fördraga *andras* slaviska underkastelse, att andras onödiga bundenhet väcker vår förargelse; att vi njuta av en *annans* rörelsefrihet; att vi öppna våra burar, emedan fåglar i det fria behaga oss så mycket mer än inburade.

En romersk ädling såg en dag en av sina slavar närma sig och knäböjande,med sänkt huvud avvakta sin herres befallningar. Ett ögonblick stod denne tyst, orörlig och obeslutsam. Därpå vände han sig till slaven och sade:

»Res dig upp och gå, vart du vill. Jag skänker dig friheten, dig och de andra. Jag älskar friheten så, att jag inte kan se något slaveri.»

Här fanns äkta, ren frihetskärlek. Att fröjdas åt friheten, vare sig vi själva eller andra åtnjuta den. Att avsky krypande underdånighet hos oss själva eller hos andra. Det är frihetskärlek. Men det förekommer icke ofta i livet,

ja, icke ens i världshistorien. Väl givas där hundratals fall, vid vilka man förfäktar och kämpar för friheten; men att man av obemängd frihetskärlek och enbart av denna grund skänker och tillerkänner andra friheten, ja, påtvingar dem den, dylika exempel snavar man icke över. Se eder omkring. Ochblicka framför allt in i er själva. Vi vilja så gärna ha frihet — att uppfylla våra egna önskningar och spela herrar över andra. Därför böra vi i sanning betänka oss tre, ja, tio gånger, innan vi berömma oss av vår frihetskärlek och giva detta vackra namn åt lusten att göra och låta, vad vi själva behaga, alltså åt den vanligaste själviskhet.

*

# II. INGEN FRIHET UTAN BUNDENHET.

Det är icke underligt, att »frihetskärlek» paras med despotism. Om vi skulle äga den fullkomligaste frihet, då skulle inga makter, som hämmade vår frihet, omge oss. Då vi från alla håll stöta på andras krav och önskningar, som vi måste foga oss efter, blir vår egen frihet så sammanträngd, att vi för den skull söka undanrödja dessa önskningar och krav som hinder, vilka lagt sig i vår väg. Och sålunda bli vi, frihetssvärmare, och just för att vi äro frihetssvärmare, de värsta despoter. Taga vi ständig hänsyn till vår omgivning, då sättes vår egen frihet på spel. Icke underligt då, att vi göra tvärt om och, föratt förfoga över denna vår frihet, lägga vår egen omgivning under oket.

Härav framgår alltså, att ingen sann frihetskärlek gives, som icke vet urskilja och respektera gränserna, som icke just i självbegränsningen bevisar sin äkthet. Om frihetskärleken icke skall jämställas med det mest själviska övermod, då måste den erkänna andras rätt och behärskas av en ädel rättskänsla. Så visar sig det sanna frisinnet alltid i att frivilligt underkasta sig rättfärdigheten. Allt annat är blott hennes »oäkta syster», en dold själviskhet, ofta rent tyranni.

Då det är så stor fara för att vi under frihetens mask försynda oss med de värsta rättskränkningar, säger det sig själv, att vi i uppfostran, och särskilt i uppfostran till frihetskärlek, oupphörligt och på det allvarligaste bemöda oss om att begränsa friheten. Detlåter kanske egendomligt, men den, som skall uppfostra barn och människor till frihetskärlek, måste framför allt lära dem att uppmärksamma andras billiga önskningar och på så sätt tygla sin egen frihet. Om friheten icke skall mista sin adel, måste den beledsagas och luttras av den självbehärskning, som vet betvinga egna böjelser för andras rätt. Ingen frihetskärlek vid sidan av ren själviskhet. Ingen frihetskärlek vid sidan av en bristfällig och outvecklad rättskänsla, som icke vet giva nästan vad nästan tillhör.

Vi människor ha den egenheten att finna alla förträffliga saker förträffliga, då vi kunna använda dem till egen nytta. Frihet är en härlig sak — för oss. Men så snart andra också vilja njuta av den, försvinner genast det härliga, särskilt då det kostar oss någon uppoffring. Först när vi tillerkännanästan vad nästan tillhör, utan att det även tillhör oss, visar sig frihetssinnet i sin fulla glans.

Då vi förfäkta frihet i barnens liv, barnens uppfostran till frihetskärlek, få vi sålunda icke ett ögonblick glömma, att frihet icke är tygellöshet, icke egenmäktighet, icke brist på begränsning, utan att friheten just i begränsningen visar sitt rätta väsen. Bland miljoner varelser kan icke en ensam individ få äga hela världen till sitt förfogande. Frihet för alla är vars och ens begränsning. Den, som sålunda i sitt frihetskrav icke räknar med andras frihet, är väl mest avlägsnad från all äkta frihetskärlek.

Jag hoppas, att enligt denna uppfattning många föräldrar äro villiga att gå mig långt till mötes, då jag står färdig att be dem lämna sina barn mera frihet.

*

# III. TVÅ UTGÅNGSPUNKTER.

I avseende på friheten i uppfostran erbjuda sig tvenne utgångspunkter, vilka likt de båda polerna stå mitt för

varandra. Man kan antingen ge barnen full frihet med undantag av de nödvändiga inskränkningarna *eller* bit för bit bevilja dem vissa friheter, varje gång en smula mer, och på så sätt småningom utvidga deras frihetsområde. I första fallet säga vi: Du får göra allt, utom vad jag måste förbjuda dig; i det andra: du får inte göra något, som jag inte gett dig lov till. Vilken av de båda utgångspunkterna skola vi välja?

Långa tider har man använt densistnämnda. Då fick ett barn icke göra något, som det icke för detta särskilda fall fått särskild tillåtelse till. Föräldrarna — och i skolan lärarna — sade barnet, vad det fick göra och måste göra. Icke blott arbetet, även leken skedde medelst föreskrifter. Flickan fick leka med sin docka — eller kanske *måste* leka med sin docka — gossen fick (eller måste) promenera med fadern eller roa sig med någon gosslek enligt sina uppfostrares anvisning. Barnets hela liv var liksom ett rep i de fullvuxnas händer, och dessa läto varje gång, de tillstadde något, fira på det ett stycke. Det var en uppväxt i tillstadda millimeter och i föreskriven riktning. Denna uppfostringsmetod stod i samband med den föreställningen, att man kunde göra med barnet, vad man ville. Liksom skräddaren ur ett tygstycke klipper till en dräkt efter en bestämd modell ochenligt en viss storlek, så kunde uppfostraren fasonera till en människa efter vissa seder och en viss natur, som om det vore ett människoämne, en enhetlig massa, som man kunde knåda efter behag. En föreställning, som utmynnade i mången bitter besvikenhet och gav anledning till mycken förställning, när den lilla levande själen i kraft av sitt eget väsen växte ut till en egen karaktär trots skräddaruppfostrarens tillklippningsfärdighet.

Det är rätt underligt, att våra bibelsprängda förfäder icke fäst mer uppmärksamhet vid ett upphöjt föredöme, som framställts redan på det första sidorna i bibeln. Gud sade icke till Adam: Du får äta av detta träd, och detta och detta, utan »Du får äta av *alla* träd i lustgården, men av kunskapens träd på gott och ont skall du icke äta, ty var dag, du därav äter, skalldu döden dö.» Tillåtelsen begränsades icke till vissa närstående företeelser, utan utsträcktes omedelbart till hela lustgården: av *alla* dessa träd må du *fritt* äta. Endast *ett* undantag gjordes, och detta grundades på människans välfärd, som för att visa det förnuftiga och nödvändiga däruti. Att äta av kunskapens träd på gott och ont, det var: att äta sig till döds, och därför blev denna frukt människan förbjuden.

Framträder icke i denna skänkta frihet med dess nödvändiga och på skäl grundade förbehåll en helt annan princip än vid de i munsbitar lämnade medgivandena? Genast sträcker sig framför oss en sådan härlig rymd och därmed ett så kostbart tillfälle till sund njutning och mångsidig utveckling. Hur mycket lyckligare och bättre är det icke för ungdomen, då vi beviljaden en sådan rörelsefrihet i dess ungdoms paradis, då vi icke trångsinnat och ängsligt sätta gränser för den med ditt och datt, som vi särskilt gjort för den, då vi med fullt förtroende och under vår kärleksfulla tillsyn låta den äta av alla lustgårdens träd, utom av det, som skulle leda till dess fördärv.

Skall vidsträckt frihet bilda utgångspunkten för uppfostran eller skall tillmätandet av en viss frihet utgöra det? Det finns inte ett ögonblicks tvivel hos oss. Utan tvekan välja vi friheten.

*

# IV. FRIHET, TILL BARNETS VÄL.

Och varför? Av tvänne skäl, det första i barnets omedelbara intresse, det andra medelbart till dess väl.

Dess omedelbara väl tillgodoses genom en uppfostran, som skänker det så många tillfällen som möjligt att utveckla sina förmögenheter. Hur skall ett barn, som man binder fast i barnstolen, kunna lära sig gå? Nej, låt det fritt kravla omkring på golvet, och då tiden är inne, reser det sig själv och utbyter krypandet mot gåendet. Giv barnet en skallra, och det övar sig blott i att dunka med den — eller slängaden från sig. Men låt det dra med mors pallar eller andra flyttbara småmöbler, och det skjuter dem från det ena hörnet till det andra, det drar fram sakerna, sätter dem i rader, staplar dem på varann och utvecklar därvid icke blott sin späda muskulatur, utan även sitt förstånd, som lär känna varjehanda egenskaper hos de föremål, som omge det; och även sin fantasi, som under arbetet ihållande är upptagen med att förvandla sakerna till vagnar, båtar och levande varelser. Intet är härligare i ett rum än ett i frihet kringströvande barn. Man ser, hur det njuter och under njutandet utvecklas.

Och hur nyttig är icke denna utveckling för dess självständighet? Att stå av sig själv, stå på egna små ben, och icke blott lekamligt, utan även i bildlig mening, det är så mycket bättreän att alltid vara fast bunden och bliva buren; det ger redan tidigt och vid varje försök i högre grad den mot livets svårigheter behövliga förståndsförmågan. Det ligger en tydlig och lärorik skillnad mellan en vattenväxts stängel och en trädstam. Den förstnämnde förblir alltid ett tämligen svagt, ofta slakt rör, genom att det icke har något att uppbära; bladen bäras av vattnet — och stängeln behöver blott sätta roten i förbindelse med bladen, dess enda förrättning. Men se nu på en trädstam däremot. Allt efter som den utvecklar sig, tilltar år för år bladens antal, kronan blir ett bladrike, en bladvärld. Skall icke trädet digna under sin börda, måste den i början späda och lösa stjälken bliva allt tätare och hårdare, och därvid förändras den småningom till en massiv vedstam. Med ökandet av bördan tilltog ävenkraften. Under sin fria utväxt har den dragit försorg om sitt oberoende.

Så är det också med våra barn. De skola icke vara några vattenväxter, vilkas bördor bäras av omgivningen. De skola icke vara några klängväxter, som fästas vid en mur. Men som skogsträd skola de en gång bli kraftiga gestalter, som förstå att själva hålla sig uppe. Och därför är det nödvändigt, att de genom en uppväxt i frihet med ökat ansvar redan tidigt lära sig utveckla sin självständighet.

Sålunda kommer friheten dem omedelbart till godo. Men de draga även medelbart nytta av friheten, då denna så tidigt och så fullständigt som möjligt uppenbarar deras egenskaper för deras uppfostrare, och dessa följaktligen tidigt kunna taga sina mått och steg därefter. Uppfostran får först någon betydelse, när den i rätt tidingriper, ger riktning, ändrar riktning. Uppfostran är icke en skapande, utan en ledande makt; och för att veta varuti och varthän barnet skall ledas, bör man känna det. Hur är detta alls möjligt, då man icke ger barnet något tillfälle att yppa sitt väsen?

Jag var en gång i ett hus, där barnen fingo säga allt, vad de hade på hjärtat. Detta föreföll i början helt ohyfsat, riktigt »ouppfostrat». Märkligt var också, att de minsta barnen mest begagnade sin talfrihet, och att oblygheten tycktes avtaga med den ökade åldern. Ju äldre barnen blevo, desto hänsynsfullare, mer belevade och blygsamma blevo de. Då jag talade med föräldrarna därom, sade de: »Naturligtvis! Ju äldre barnen bli, desto mer måste uppfostrans frukter visa sig.» Men de små då, var det väl bra, att de så otvunget sade sin omogna,obesvärade lilla mening? »Naturligtvis!» blev åter svaret. »Skola vi uppfostra barnen, då böra vi ju veta, vad som försiggår inom dem. Och hur kunna vi veta det, om vi ålägga dem tystnad?»

I sanning, lindningsmetoden, som förlorat all auktoritet å det kroppsliga området, den förfäktas och tillämpas alltjämt på det andliga, det hämmar barnet i dess rörelser och därigenom uppfostraren i hans uppgift. Barnmorskan äger icke längre att befalla över den lilla vagginvånarens små armar och ben; dennes späda lemmar hållas icke längre i stel orörlighet instoppade i »lindan», varuti den mer liknade en mumie än ett levande barn; han får fritt svänga och sprattla med dem. Dock härskar ännu den gamla barnmorskevisdomen över de små levande varelsernas natur och förstånd.Många föräldrar veta icke bättre än att i intellektuellt och sedligt avseende linda sina barn, på alla sätt hämma dem i deras yttringar å förnuftets och sedlighetens område. Men föräldrarna glömma därvid, att de till barnets skada därmed avsäga sig själva materialet för sitt uppfostringsarbete. Vad ett barn icke kan säga och göra i sina uppfostrares närvaro, det *lever* likväl inom det, och det gror i tysthet eller yttrar sig ihop med andra, med småbröder, småsystrar och små kamrater. Så tro föräldrarna ofta, att deras gossar äro okunniga eller oskyldiga, deras flickor ovetande och obesmittade, och, ack, en hel hop förvända tankar, ord och gärningar ha barnen redan på sitt samvete, varom föräldarna, de närvarande uppfostrarna, absolut icke ha någon aning. Och detta börjar redan tidigt, tidigare än mången tror. Ochjust vid de allra första yttringarna gör sig inflytandet mest gällande, där är ännu ledning möjlig, medan senare icke ens tvång hjälper.

Det är barnmorskevisdom att tro, att ett »lydigt» tigande barn även verkligen är lydigt, och det är strutsfågelspolitik att omge sig med ett sken av rättfärdighet. Ingen möda är den vetenskapliga forskaren för stor för att uppdaga svunna tiders eller avlägsna trakters hemligheter. Med uppbjudandet av all sin andliga förmåga söker naturforskaren avslöja materiens mysterier. Och den källa, varur uppfostraren kunde hämta kunskap om sin egen avkomma och sin egen uppgift, avstänger han i sin dumma kortsynthet. Barnet, som lever i hans

omedelbara närhet, måstë framför allt dölja sina egna meningar och böjelser. Men detta är rent ovetenskapligt. Icke ur böckerlära vi känna våra barn, utan blott från bladen ur deras eget livs bok, som de dag för dag skola lägga öppen för oss, blad, fullskrivna med deras görande och tänkande. Endast barnmorskevishet och bekvämlighet hålla denna levnadsbok helst sluten — och stirra på det prydliga lilla bandet. Att verkligt bildade människor och till och med vetenskapsmän, som dock borde veta bättre på grund af sitt eget studiearbete, ännu motsätta sig sina barns fria livsyttringar, det är mig en gåta — blott icke såvida jag får antaga, att upptäckten av ett fel i en gammal grekisk skrift är intressantare än upptäckten av en egenskap hos deras eget barns själ.

*

# V. GRÄNSER FÖR BARNETS FRIHET.

Det är sålunda i alla avseenden viktigt för barnet, att det får uppväxa i en sfär av frihet — utsikten till deras kraftigt lekamliga, friskt andliga och sedligt rena utveckling blir därigenom större. Nu uppstår emellertid frågan, när och huru mycket friheten måste begränsas. Uppfostrarna böra dock icke alltid och överallt lämna sina barn i fred. Rätt, och därför måste de nu rikta sin omsorg på att angiva och upprätthålla gränserna.

Detta förefaller nu många vara ytterst mödosamt. Den frihet deprincipiellt — ack, icke av sitt hjärtas ingivelse, utan prin-ci-pi-elt — gett barnen med ena handen, fråntaga de dem åter genast med den andra, då de plåga dem med en här av förbud. De förbjuda alltid på slump och missa därigenom. Barnet får icke göra det eller det, icke gå hit och icke dit, inte sitta så här och icke gå så där; från morgon till kväll är det en oavbruten följd av förbud, som om barnet ginge i en hagelskur, vars slag piskade det i ansiktet. Det finns inga tråkigare och tröttsammare uppfostrare än de, som alltid förbjuda. De äro icke stränga — stränga människor behöva sällan förbjuda — och därför söka de i sin svaghet stöd i förbudet, som dock alltid överträdes. Frågar man dem, varför de förbjuda det ena eller det andra, då kunna de icke uppge något skäl. »Jag vill det icke», eller»jag har inte lust till det», eller »jag tycker inte det är bra», är allt man får veta. Men varför »jag» inte finner det för gott, blir oss förborgat. Ett obilligt »vill — icke», något helt annat än det så bestämt motiverade paradisförbudet; företrädande — ehuru egentligen underminerande — deras föräldramyndighet.

Vid begränsandet av barnets frihet ha vi blott att ta två ting i betraktande: 1. barnets eget intresse, och 2. andras intresse. Där ingens intresse lider intrång, är frihetsinskränkningen i regel icke annat än makthavares dumma godtycke. Då verkligen barnens eller deras omgivnings intresse står på spel, blir frihetsinskränkningen hörsammandet av en allvarlig Och bjudande plikt och bör med kraft genomdrivas. Detta går lättare ju sällsyntare förbuden äro och ju mer övertygaduppfostraren är om deras nödvändighet. Man ser till och med svaga uppfostrare i nödens stund utveckla en kraft, som man icke skulle ha tilltrott dem gent emot deras ohörsamma avkomma. Det ser verkligen ut, som om de i detta ögonblick kände på sig: nu är det allvarsamt, här gäller det mitt barns framtida väl, medan det annars blott gäller mina nyckfulla infall.

*Barnets välfärd*, det är vårt förnämsta kriterium. Barnets lekamliga välbefinnande fordrar, att det går tidigt till sängs, icke tröttar sig över hövan, icke äter omogen frukt, icke dricker för mycket eller över huvud något vatten under måltiden, icke svettigt sätter sig i drag — och sådant mera. Ber nu ett barn att få vara uppe längre än som är hälsosamt för det; eller att få fortsätta en tröttande lek, ehuru det nästan dignar av trötthet; eller vill detäta sig sjukt av »förbjuden frukt», eller vill det gå och sätta sig i drag för att förskaffa sig en härlig svalka genom en allvarlig förkylning, då må uppfostraren med omutlig stränghet genomdriva sin vilja.

I enlighet med den vackra latinska sentensen — fortiter in re, suaviter in modo — må han vara mild i sitt sätt, blott han är kraftig i handling. Barnet må äga all frihet utom den att genom ovetenhet skada sig själv.

Den, som vill ha mindre besvär med denna frihetsbegränsning, bör redan från barnets födsel vänja det vid de levnadsregler, som äro nödvändiga för dess hälsa. Goda vanor äro hälsosamma och milda uppfostrare. De förebygga despotism hos de stora och despotism hos de små. Oregelbundna levnadsvanor hos barnen ge

uppfostraren onödigt besvär.De exempel, som vi nyss gåvo på ett inskränkande av friheten, bestodo i ett undanhållande, ett förvägrande av framställda önskningar. Men det är värre att få barnen att göra vad de avsky. De flesta barn tycka illa om att ordentligt tvätta sin kropp, borsta tänderna, putsa naglarna, borsta sina kläder och skodon. Och likväl måste de varje morgon genomgå detta program. Hur ofta framkallar det icke strider! Gossar bry sig sällan om en svart rand i örat, en lerfläck på byxorna. Och lyckligtvis! De vore icke pojkar, icke barn, om de vore annorlunda. De vilja leka på sin fritid, ju mer desto bättre, och varje arbete, som tar tid från det härliga lekandet, är förhatligt. Men mor vill alls icke få anseende som en slarvig husmor, och för resten måste gossarna ändå lära sig sköta sig själva, och alltså— programmet får icke svikas! Här är åter en nödvändig begränsning av friheten till barents nytta, och uppfostrarna måste i nödfall underkasta sig en hel del möda och besvär för att tvinga barnet inom gränserna. Men å andra sidan, ju tidigare och konsekventare — och därvid även ju glättigare och mildare och sällskapligare de fylla denna plikt, desto lättare för dem och deras småttingar.

Här måste ett ord med om den *glada* pliktuppfyllelsen. Det är inte roligt i sig själv för barnen att uppge sitt hjärtas lust för livets nödvändiga förpliktelser. Däruti likna de alldeles oss själva. Men nu göra uppfostrarna det ofta ännu oangenämare genom att alltid brumma, då de förmana till pliktuppfyllelse. Och detta kan och bör dock vara annorlunda. Då föräldrarna föregå med att sjungande börjaarbetet, följa snart de unga med. Glättighet eggar och meddelar sig till andra. Det är inte häller bra att alltid tala om »livets bördor» och de »tråkiga plikterna». Det ligger något angenämt i nästan varje plikt — och något lyftande i nästan alla bördor; arbetets *nöje* och segerns *tillfredsställelse*. Den förnöjda skomakaren, som sjungande förrättar sitt enformiga arbete, sitt pliggande och syende och som icke blott njuter *under*, utan även *av* sitt arbete, är inte någon fantasigestalt. Han lever hos oss alla, om vi blott låta honom leva. Varje arbete har sin svårighet att lösa, och däri ligger det tilldragande — vare sig vi lägga en gata, mura en kakelugn eller företaga en vetenskaplig undersökning. Varje arbete har sin lösning, sitt fulländande och däruti sin förmåga att tillfredsställa. Att heltförsänka sig i arbetet, uppgå uti det, det är andakt; att se fullbordandet — det är att smaka vårt arbetes frukt. Och båda inge oss en stämning av tacksam glädje, göra pliktuppfyllelsen lätt och angenäm:

Då man strävar, lätt blir bördans vikt, Om man uti glädje gör sin plikt.

Det är en konst, för många kanske en svår konst, att i de dagligen återkommande sysslorna finna en dagligt återvändande källa till njutning. Men konsten kan läras. Vi måste därvid dock låta det dåraktiga skiljandet mellan ett ärat tankearbete och ett lägre handarbete fara. Allt arbete är ära värt, utom det arbete, som betjänar osedligheten. Och så, vänj edra barn redan tidigt vid och tillämpa det även ständigt själva vid edra större och mindre pliktuppfyllelser: Vad som *måste* göras, är värt att göras *väl*.Den som samlar sina krafter till det goda, glömmer allt annat och njuter arbetets fröjd.

Om ett barn icke äger frihet att vanvårda sin kropp, bör dess förstånd lika litet få förvildas av vanvård. Det finns ingen större frihetstjuv än skolan. Den tvingar icke blott barnet att en hop timmar under dagen sitta inom fyra väggar, utan den lägger därunder oavbrutet beslag på dess tänkande. Då gossen icke får sparka boll, så vill han likväl med sina tankar vara med i leken. Men stopp — han måste sysselsätta sin hjärna med Afrikas floder eller hur vagnar kördes i äldre tider; ett körande, som kör undan hans egna envist dröjande tankar. Flickan vill klä på sin docka, som hon måste lämna halvfärdig på morgonen. Dumheter — hon måste räkna ut vinsten vid en försäljning med så och såstor tara och andra för henne fullkomligt likgiltiga uppgifter. Barnet *har* icke sin frihet att få tänka på vad det vill. Det måste tänka på saker, som skolan anser nödvändiga för det — och på det sätt den föreskriver det —. Detta kallas förståndsutveckling och är ett bildningskrav.

Vare det fjärran från mig att motsätta mig denna frihetsinskränkning. Den är helt enkelt oundviklig. I ett civiliserat samhälle kan ett barn, som vuxit upp, icke förtjäna sitt uppehälle och känna sig hemmastatt där utan att själv ha ernått en viss bildningsgrad. Och dessutom kan skolbildningen, om också ett barn icke alltid varit vidare angeläget om den, senare för detta bli en källa till stort nöje genom att väcka hos det en hop tillfälliga intressen. Den, som vet mångt och mycket, finner överallt något, som väcker hansuppmärksamhet Och sysselsätter hans tankar.

Och nu måste man tillåta mig, ehuru själv lärare — att egna lärarna ett välförtjänt erkännande. Skolan utövar med sitt herravälde över sex och fler av ungdomens år ett enormt inflytande på barnens livsöden. Icke blott att den dag efter dag har i sin hand stämningen under barndomsåren, utan — på henne beror det också till stor del huruvida barnet senare med lust och glädje utvecklar sin bildning eller betraktar den som en besvärlig börda. Skolan kan väcka lust, men även olust. Därigenom räcker hennes inflytande vida över skolåren. Hon behärskar barnets liv — och till en stor del även den fullvuxnes.

Nåväl, medan förr i tiden motviljan mot skolan var mycket vanlig och vi i vår ungdom betraktade och skydde denförhatliga inrättningen som ett fängelse, är nu denna skola ofta en nöjeslokal för barnen, som tycka, att det är roligare där än hemma, och där liv och lära äro en fröjd. Ett av de härligaste minnen från min skoltid är den tidpunkt av tre veckor, då jag med några kamrater drev omkring, njutande av att genomströva vägarna utanför Amsterdam, springa kring slottsgravarna, leka vildar bland sågverkets stockar, njutande *frihet*. Skolan var för oss ett tukthus och läraren en bödel. Torra läxor, sträng tukt, kyligt, hjärtlöst sätt — det var de medel, varmed vi bildades sedligt och intellektuelt. Att gå miste om förmånen att på detta sätt utvecklas i förstånd och goda seder var i sanning en stor glädje.

Och nu? En läkare sade en gång till mig: »Skolan är nu läkarens största motståndare. Då vi ordinera barnenatt bli hemma, klaga genast mödrarna över, att barnen kälta på att få gå till skolan.» Är detta icke en triumf? Förr tiggde vi om »att få vara hemma», och nu tigga barnen om att få »gå till skolan». För eftergivna föräldrar är detta nog ledsamt. De ha i skolan och läraren förlorat ett hot, varmed de kunde skrämma barnen och göra dem lydiga. Men förståndiga föräldrar välsigna denna förändring: vägen till skolan fuktas icke längre med barnatårar. Barnet går leende till skolan och kommer leende hem igen.

Det gives naturligtvis undantag, men i regeln är i vår tid skolan en frihetstjuv, som må stjäla, emedan han rikligt ger igen, ger igen mer än han tagit. Andan i skolan är så mycket trevligare, sättet så mycket hjärtligare, undervisningen så mycket mer fängslande. Och genom det sistnämnda blirförståndsutbildningen en verklig bildning. Vi kunna icke lämna barnets själsutbildning åt slumpen. Vi måste ingripa, leda, härska. Men icke till skada för förståndet. Detta måste draga nytta av underkastelsen. Och så är nu i regeln fallet, särskilt i skolor, där barnen icke behöva fullproppas till en och annan examen, något, som kan inveckla i stället för att utveckla förståndet.

Barn vilja gärna leka. Men de vilja också gärna lära. Och varje lärare, som går upp i sitt kall, kan intyga detta av egen erfarenhet. Att tillfredsställa denna lust att lära och därvid öka den är ett av den nutida undervisningens förnämsta mål. Man kan lugnt säga, att skolan i sin helhet de sista trettio à fyrtio åren undergått en fullständig förvandling, om också detta skolans reformerande icke blifvit ett fullbordat faktum i varje särskild skola.Må man ursäkta mig, att jag särskilt uppehållit mig vid denna skolans med framgång krönta strävan. Det måste fullt belysas, att en begränsning av barnets frihet för dess väl icke just behöver göra något intrång på dess glädje. Där den är nyttig, bör den tvärtom paras med en ökad glädjekänsla. Barnen måste ha nöje eller lära sig ha nöje av det, man begär av dem. Annars kan uppfostraren liknas vid kocken, som tyckte, att maten inte behövde smaka något, blott den innehölle den nödvändiga näringsprocenten. Dylika kockar bör man ju förr dess hellre få bort ur köket. Det givs ingen bättre medhjälpare i uppfödande och uppfostran än lärjungens rätta lust. Ingen lust är olust.

Gällde det blott kroppen och förståndet, skulle nog barnets väl kräva mer av dess frihet, mer omsorg, meruppmärksamhet, mer tid än man i hast tänkt. Men nu råka vi, och även uteslutande i barnets intresse, återigen med vår sedliga uppfostran i strid med alla *dåliga* egenskaper i barnets *natur*, åtminstone — då vi äro övertygade om, att dess högsta väl mer befordras genom sedlig mognad än genom kroppens och förståndets utveckling. Barnet får icke leva enligt sin sedliga naturs sämre element: det måste vänja sig av med sin ouppriktghet, sin vinningslystnad, sitt översitteri, sin avundsamhet och därunder hålla sig själv i tygeln. Hur många själslyten finnas ej hos det och göra livet svårt redan i barndomen! Vi fullvuxna beskylla så lätt barnet för obetänksamhet och sorglöshet, men vem kan säga, hur mycken strid, som ofta utkämpats i den späda själen? Månget barn vill så gärna vara snällt, men kan det icke. Oftast faller det förfrestelsen och gråter då i besinningens tysta stunder

ångerns tårar, som ingen ser.

Barnet har sin sedliga strid, som plågar det desto mer, ju mindre förhärdat det är genom sin synd — alldeles som föräldrarna, som skola uppfostra det. Och denna strid tar bort mycket av dess handlingsfrihet.

Hur mycket allvarligare blir icke detta, då föräldrarnas tro framför allt annat vänder sig kring barnets andliga väl. Där gäller det icke blott att få barnet vuxet för det jordiska livet, utan att redan tidigt fostra det för himlen. Icke en jordisk och förgänglig lekamen, nej, först och främst att få en odödlig själ, en själ, som redan tidigt kan kallas hän och då måste vara beredd. Och detta »beredd», blir man icke i otyglad frihet. Icke häller barnet. »Giv ditt hjärta åt Gud», så hörbarnet i söndagsskolan eller vid barnagudstjänsten den kärleksfulla förmaningen. »Min älskling, giv ditt hjärta åt Herre Jesus», så talar den ömma, troende modern vid barnets bädd. Men o, hur svårt är det icke för barnet! Icke att känna det som en mild sinnesrörelse, icke att erfara det som en ljuvlig föreställning, men att *göra* det. Ty då måste det lilla hjärtat helt frigöras från fåvitska, syndiga ting. Då måste det fullt uppgiva sin frihet för att finna en helt annan frihet i underkastelse under Gud.

Ni förstå, att en uppfostran, som blott och bart avser barnets hela personliga väl och intet annat, mer har att aktgiva på tyglandet än på njutandet av friheten. Och detta blir än värre, då vi även ge akt på den andra principen för en inskränkning av friheten: *andras väl*.Det rättmätiga i denna princip faller en strax i ögonen. Då andra icke ha någon rätt till frihet, var ligger då grunden till *vår* rätt? Rätt för alla förutsätter även var enskilds rätt. Detta måste barnen redan tidigt lära sig, men på den punkten äro de flesta litet hårdlärda, åtminstone så länge de ha att göra med svagare naturer; då erkänna de lättare den starkares rätt. Och däruti följa de många fullvuxnas exempel, till och med folks och makters, stormakterna med deras erövringspolitik.

Detta stormakternas spel att alltjämt utvidga sina gränser på sina svagare grannars bekostnad, detta möter oss också i barnkammaren. Där sitta de fem eller sex kring bordet, barnen i familjen, gossen och flickan — om sex till fjorton år, men likaväl stormakter — i miniatyr. Var och en har sittarbete eller sin lek, som naturligtvis är lika viktig eller än viktigare. Den ena skriver ett franskt tema, den andra ritar en karta, nummer tre sysslar med en teservis, den fjärde ställer upp sina kanoner för att förinta ett fientligt läger med gröna ärter, och på så sätt har var och en sitt lilla arbete eller sin viktiga lek, som full andakt egnas. Men till detta behöver var och en utrymme, och detta måste i vardagsrummet utmätas lika noga som på den befolkade jordytan. Vi komma så lätt in på grannens område. Se, där flyga kulorna över det franska temat, och atlasen vill gå på tekalas. »Se efter vad du gör då», höres en knotande stämma ropa, vilket icke vill säga annat än: »giv mig mer utrymme på din bekostnad». Men den tilltalade har inte lust att se efter. Han har lika stor »rätt» som den andra och därtill behov av merutrymme, men nöjer sig inte med mindre. Och så uppstode lätt ett litet krig, om inte mor företrädde en skiljedomstol med den ädla principen: Fred stödd på rätt. Mor förstår hålla den härsklystne inom sina gränser och beskydda de svagare. Men ve, om mor inte funnes!

Erövringspolitiken är en följd av vår lust efter mer, ständigt mer. Men denna lust bör hållas i tukt, så snart den angriper andras rätt. Detta är, om också icke en viss praxis, dock ett uppfostringskrav, och detta krav är för de små fribrytarna slag i slag en hämsko på deras frihet. Ty icke blott bröder och systrar, utan även far och mor böra respekteras i bibehållandet av sina privilegier. Är far för god och mor för svag, då skola snart de kanaljerna kolonisera mors hörn eller fars rum för att spela härskare likt deeuropieska makterna i Asien och Afrika. Men äro föräldrarna icke lika undfallande eller svaga som de mörka urinvånarna, då vaka de över sin besittning och tvinga därvid de förmätna inkräktarna tillbaka, varje gång dessa anse föräldraområdet som en ociviliserad trakt, där de måste införa civilisationens välsignelse genom att tillegna sig allt, som faller dem i smaken.

Stannade det blott för barnen med hänsynen för andras och föräldrarnas område, men till och med på det egna området måste de rätta sig efter andra. Jan får inte läsa sin läxa högt, för då stör han Maria. Wilhem får inte hojta av glädje, för då stör han Jan. Mina får inte flyga genom rummet, för då kan inte Truida läsa. Och så är det undan för undan. De få inte det och inte det, och slutligen kunna de väl fråga: Men *vad* få vi då?Vi se sålunda, hur barnen för egen eller andras skull äro mer bundna än vad som är angenämt för deras frihetsälskande natur, och i full överensstämmelse därmed ha vi på dessa sidor mer talat om inskränkning än om frihet. Det är nu verkligen

hög tid på, att vi till sist se efter, i vad mån barnen kunna få åtnjuta frihet, och hur vi kunna använda denna deras ostörda frihet vid deras uppfostran. Vi åtaga oss med glädje detta värv. Den, som själv gärna njuter sin frihet, unnar också gärna sina barn den. Och jag hoppas även, att alla föräldrar äro överens med mig, icke förbehållsamt, utan av hela sitt hjärta, då de sett, hur på alla håll gränser angivits —- och att dessa måste respekteras. Nu framställer sig helt naturligt den frågan: *Blir* det verkligen något tillfälle för barnen att åtnjuta frihet — och växa upp i frihet?Åh, tillräckligt! Och lyckligtvis. Ty vore detta inte fallet, då skulle de skapa sig tillfälle antingen genom brutalt motstånd eller genom listigt undandragande. Varken människan eller barnet kan vara utan frihet. För att förvärva den skulle de kunna vilja kämpa i åttio år. Låt oss då som kloka och fredsälskande människor respektera frihetsbehovet och förekomma onödiga strider.

*

# VI. INTET FÖRKVÄVANDE TVÅNG.

Åh, tillräckligt! Jag sade detta med sådan tillförsikt. Men därvid glömde jag likväl, att vid ett förhållande mellan uppfostrare och barn det icke givs någon frihet för de sistnämnda, som icke skänkts av de förstnämnda. Vid ett sådant förhållande blir det alltid: vad den ena får mer, får den andra mindre, och sålunda fordras stundom från föräldrarnas sida någon uppoffring. Denna uppoffring *kan* icke i själva verket bli svår för dem, då de älska sina barn och gärna unna dem ett privilegium, avstå från en rätt, dådet kan befordra barnens välfärd eller livsglädje. Så borde det åtminstone vara.

Men *är* väl friheten nyttig för barn? Det är en viktig fråga. Det är icke utan skäl, jag nu för andra gången erinrar om vårt stora frihetskrig. Då gällde det religionsfrihet mot prästerligt och furstligt herravälde, och detta herraväldes företrädare avskyddes djupt. Men därför voro de icke alltid sådana elaka varelser. Icke blott att de ansågo sig fylla en helig plikt, men de menade nog ofta väl med de förtryckta. De ville med all makt göra dem saliga och ansågo det vara bättre att prisgiva en kropp åt bålets jordiska pina än tusendes själar åt helvetets eviga lidanden. Deras själaherdeomsorg om deras hjord kom dem att uppträda med stränga åtgärder hellre än att se fåren sjunka ned i en pöl avelände. Var icke detta bra och kärleksfullt?

Men holländarna betackade sig för denna godhet, och vi prisa dem därför.

Dock se till, du, som för den skull ärar dina förfäder, som avskyr Roms och Spaniens despotism och dömer båda som förmätna inkräktare: Det fel, du klandrat, finns hos dig själv, finns hos alla. Och det är alls icke de sämsta naturerna, som tydligast visa det i praktiken gent emot sina barn och sina underordnade. Det felas dem blott tillräckligt förtroende till egen tankeförmåga, och därigenom bli de kortsynta. De anse, att det å alla områden blott ges *en* väg till salighet, och att detta just är den väg *de* gått. De påtvinga barnen, icke för sitt eget väl, utan för sin avkommas, den riktning *de* finna för god, i den fulla vissheten, att den riktningen i själva verket är denbästa och angenämaste för hela världen. På fullt neutralt område, där alls inga allvarliga intressen stå på spel, äro de likväl fortfarande upptagna med att hålla sina barn i ledband, och om dessa någon enda gång få röra sig i frihet, sker det dock icke utan att de först vingklippts. Detta är ett stort och mycket onödigt fel hos många fria holländare i deras uppfostringsmetod, större än hos Rom och Spanien, där det åtminstone gällde de högsta intressen. Genom detta fel ingripa föräldrarna fullkomligt onödigt i barnens frihet. Och detta förgripande blir så mycket allvarsammare, då den fåvitska, men dock välmenande inblandningslusten urartar till tyranni på grund av bekvämlighet.

*

# VII. FRIHET UNDER ANSVAR.

Alltså, enligt vad vi nyss nämnde, kräves det någon uppoffring av föräldrarna, för ätt barnen i verkligheten skola

få *tillräckligt* tillfälle att njuta av sin frihet. Äro föräldrarna beredda därpå? Det är den stora frågan.

Det är onsdag, och barnen äro fria. Åtminstone fria från skolan. Nu få de göra — vad mor föreskriver. Alltså lindningsmetoden. Ströva omkring på vinden? Jo, vackert! Leka i ladan? Kommer inte i fråga! Bygga en stuga eller gräva en damm? Vad tänker ni på! Mor tycker inte det är bra förbarnen. För hon tycker inte om det där »levernet» på vinden och »tillställningen» i trädgården. Nu ska barnen sitta stilla vid bordet och där utan bråk rita, läsa eller leka, om de också inte alls tycka det vara roligt. Lindningsmetoden. Och då mor är rätt frikostig, få barnen leka i ett hörn av rummet. Men för all del inte »springa runt» eller »stöta emot något». På det viset inmuras barnen på sin fridag.

Fordra — märk väl — *fordra* förhållandena en dylik begränsning, då få vi underkasta oss den. Men annars — o, det är så skönt, så innerligt behövligt, att barnen av hjärtans grund få njuta sin oskyldiga lek, att de fullt få uppgå i den, att de, glömmande allt annat, helt ge sig åt den. Då få de en gång helt vara sig själva. Det inger en så härlig, uppfriskande känsla. Alla skolbekymmer och tankar på rummets städadeskick äro då lyfta från deras små skuldror, helt avlyfta, och de frossa i sitt nöje och blomstra av glädje och frihet. Att få leka efter sitt hjärtas behov, det är att inandas hälsa till själ och kropp.

Där äro nu ett par gossar — och varför inte ett par flickor? — som hålla på att gräva i trädgården. De vilja göra en sjö, en riktig sjö, där deras små båtar kunna fara, och så litet längre bort ett berg med en kanal omkring, och så en kanal från sjön till denna kanal. Holländska barn äro födda till kanalbyggare. Det ligger i rasen. Därför finns det inte något härligare för dem än att slaska i vatten och arbeta i sanden. Och det tycks också sitta i de små kvinnfolken, ty flickorna knoga dit duktigt med vattenämbar och nöja sig icke förr än de i sin tur få hantera spaden.

Denna lek skräpar naturligtvis ensmula till detta hörn i er trädgård och gör det litet smutsigt här och var. Och kjolar och byxor bli nog inte så torra. Ett barn kan nu en gång för alla inte bära ett vattenämbar utan att den rörliga vätskan i något obevakat ögonblick skvalpar över. Men än se’n då, vad gör det? Litet vått torkar väl snart. Och om ni ta vid er för deras kläder, varför låta ni inte edra barn gå i sina tarvligaste kläder och ta träskor på fötterna? Men i himlens namn, låt dem vara fria, fria, fria. Låt dem nu en gång få roa sig riktigt. Det är kanske inte så bra för skor och kläder, men för de små sällarna är det genomhärligt. Låt dem nu hålla på. Seså, låt dem det!

Och frukta ni, att friheten skall göra dem slarviga, att de skola tänka: någon annan tar nog bort det där efter oss, då givs det ett gott medel attförekomma denna befarade följd. Giv dem frihet mot ansvar; ålägg dem att genast göra i ordning efter sig, eller, då leken är slut, den må nu taga dagar eller veckor, städa efter sig.

Frihet mot ansvar är det förträffligaste uppfostringsmedel. Men var då snäll och var åtminstone i början en smula sparsam med ansvaret, annars komma ni, i er ängslan för att framkalla försumlighet, att förgripa er på den härliga bekymmerslöshet, som är ungdomens kraftkälla. Barn tycka det är roligt att då och då tömma hela sitt leksaksskåp för att begagna det t. ex. för en by på golvet. Hus, lantgårdar, djur, dockvagnar, tåg, allt måste göra tjänst; och vad som icke är avsett för ett stycke byliv, t. ex. ett par bleckformar, användes även — fantasien gör av bleckformar foderträg åt boskapen eller små kullar eller hövålmar ellervad som behöves. Men mödrar se inte gärna sådana fulla uppackningar. Mödrar äro i allmänhet mot allt, som skräpar; och för att nu förekomma, att deras små flickor på det viset skräpa till, kunna de låta tillåtelsen bero på villkoret: »allt skall läggas in igen, innan ni gå till sängs». Se, på det viset förbittras ofta glädjen; genom att de måste leka under det ständiga trycket av en så ledsam plikt. Att städa undan allt, innan man går till sängs, det är att enligt en rättskaffens pedagogiks fordran åter nedriva aftonens uppbyggda glädje, det är att låta den levande lekens friskhet torka in under en ledsam uppgifts kyla.

Ansvar vid frihet är bra, blott vi hjälpa barnet bära ansvaret — och till och med göra det till en glad plikt. Då i ovannämnda fall mor en smula hjälper till med att städa i ordning, när hon— ack, kärleksfulla mödrar, äkta sådana, äro så uppfinningsrika — då gör en lek av det, varvid barnet får draga eller än bättre åka i en vagn, ett

stort tåg, medan mor tar bort sakerna, då går inpackningen fort och lika glatt som uppackandet och lär barnet under lek, upplivat med ett glättigt ansikte, att ansvar kan kännas och även betraktas som ett nöje, att detta gör friheten till ett verkligt nöje. Den, som vill och kan taga friheten på sitt ansvar, har däri även en borgen för, att friheten alltid åter kan tillerkännas honom.

Men, ännu en gång, låt icke ansvaret bli ett medel, som tidigt berövar barnet dess frihetsglädje. Jag har känt en liten gosse, som likt alla små gossar gärna snokade omkring i hela huset och helst i skräpvrår, om han kunde få tag i något roligt. Om han påträffade ett eller annat föremål, som kunde passaför hans lek, så frågade han, om han »kunde få det». Blev svaret jakande, frågade han om igen, om han »fick göra vad han ville med det.» Och först då detta tillstaddes honom, gick han bort med sin skatt, men icke förr än han flere gånger till sin fulla visshet frågat: »gör det inte något, om det går sönder?» Blev svaret då: »Du får gärna ha det, men inte göra illa det på något sätt», då lade han tillbaka saken på sin plats, för då var han rädd för, att något kunde hända det. Han måste obetingat få använda det, så att han i full frihet kunde gå och knåpa med det; först då kunde han ha riktigt roligt därmed. Ett ansvar, som han inte kunde påtaga sig, nedstämde honom.

Ack, känna vi icke alla det lilla barnets skrämda blick och blossande kinder, då det så ivrigt och glatt lekt med något, som var fars eller mors, något, somdet måste vara »riktigt rädd om», och som hu plötsligt »alldeles av sig själv» gick sönder, alldeles av sig själv! Det är rörande att läsa denna skrämsel och ibland ångest i de smås ögon; och i stället för att med vänliga, tröstande ord lugna det skrämda barnasinnet, finns det ännu fullvuxna, mödrar, som fara ut i onda ord mot ett sådant litet pyre, ja, hårt ta det i armen och ge det ett par slag. Låtom oss vid ansvars åläggande räkna med de smås förmåga.

*

# VIII. INTET PEDAGOGISKT ÖVERMOD.

En smula eftergivenhet från föräldrarnas sida, till och med om de skulle tillåta barnen säga sin egen mening och handla därefter, när icke någon fara finns däri! Det ligger ett pedagogiskt övermod i att icke kunna fördraga, att barnet tänker, känner, vill annorlunda än far och mor, och i att ständigt föra strid därom med det olikt anlagda barnet. Men, i himlens namn, *annorlunda* behöver väl icke alltid vara synonymt med *sämre*. Om fadern föredrager blont, varför kan gossen icke väljabrunt och öppet uttala det? Låt ditt barn, då det icke gäller dess sanna väl, utbyta tankar med dig, till och med motsäga dig. Vi borde glädja oss åt varje yttring av självständigt tankeliv hos våra barn, men göra i stället vårt bästa att så tidigt och så länge som möjligt kväva detta självständiga liv.

Hos somliga går härsklystnaden så långt, att de vid varje avvikande mening tilltäppa barnets mun, vilket icke betyder mindre än att frånkänna barnen rätten att vara till. Det säger sig själv, att varje ålder har sin egen vishet (eller dårskap). Att av en tioåring kräva, att han skall dela fyrtio-åringens åsikter, det är att göra barnet till ett vidunderväsen. Ett barn *kan* inte tänka annorlunda än ett barn. Låt det då tänka efter sin ålder. Även tjugo-, trettio-, fyrtio-åringen har sin ålders dårskaper, varpå gubben i sin tursmåleende ser ner. Vad skulle ni säga, om farfar ålade er att hålla inne med edra omogna idéer? Allas våra idéer äro omogna, en vishet efter vår ålder, som alltid avlöses av en mognare ålders vishet. »Jag kommer ihåg», sade en gång en far åt mig, »varje gång jag hör mina barn debitera dårskaper, att även vi i vår ungdom bjödo ut vår vishet. Då tänker jag alltid: lyckligt, att de utveckla sig naturenligt.» Och åter en annan far gav ett förståndigt svar, då hans gosse med full övertygelse sade: »Men far, jag tycker inte alls som du!» — »Det var väl», svarade fadern, »för jag skulle vara riktigt ledsen, om du vid dina femton år vore lika klok som jag vid mina fyrtio.»

Låt varje ålder njuta sin ålders misstag, ditt barn sina, du dina. Har ni aldrig märkt vid förlovningar, att det nästan alltid uppstår ett spänt förhållandemellan föräldrar och barn? Mor är nästan aldrig nöjd med, utan intagen av tyst fördom mot sonens fästmö. Kanske med rätta: med sin kvinnliga instinkt har hon redan upptäckt de svaga

punkter, som förälskelsen så lyckligt förbisett. Men mor glömmer, att icke heller *hon* på sin tid icke genast och helt kunde intaga sin tillkommande svärmor. Och dessutom, att inte *hon* skall gifta sig med flickan, utan sonen, och att det därtill är nog — såvida det icke gäller dåliga och farliga egenskaper — att ynglingen håller innerligt av henne och hon honom. Detta är huvudsaken, som just ofta förbises av föräldrarna. De vilja enligt sin uppfattning skapa sitt barns lycka och till och med härska över deras hjärtan. Det går i sanning inte, det går inte! Var nu förståndiga, föräldrar! Övergiv er föreställning, att ni kunna passa in ert barns lycka, ja livslycka, som man gör med läggfigurer, och lämna dem åtminstone friheten att *älska* efter sin egen böjelse.

*

# IX. VARKEN TYGELLÖSHET ELLER FÖRBUDSMANI.

Jag vet väl, att den frågan härvid faller många på läppen: »Men skola vi då likgiltigt stå och se, hur våra barn med öppna ögon rusa i fördärvet?» Nej, det skola ni inte, men ni måste i riktigt god tid se till att förekomma detta. Och ni måste *uppfostra* edra barn därtill.

Det är sorgligt att se, vad somliga människor mena med »frihet i uppfostran». De lämna »uppfostran» helt och hållet å sido och bibehålla »frihet». Men det är en frihet av bekvämlighet, enfrihet av svaghet. Barnen få fritt leka på gatan och »fritt» umgås med alla kamrater, som mor icke eller blott till utseendet känner. Barnen få »fritt» läsa åtskilliga böcker, som de få låna av vänner, utan att far eller mor kastat ett öga i boken. Barnen få »fritt» säga tjänstfolket ohövligheter och vara oförskämda mot sina föräldrar. Detta kallas »fri» uppfostran. Men det är den »frihet», som beror på fullständig saknad av ledande förmåga och kärleksfull omsorg. Nej, tusen gånger hellre då en allvarlig, omsorgsfull stränghet och bundenhet, än en sådan frihet.

Men detta är icke den frihet, som föresvävat oss. Det är lössläppthet utan minsta uppfostran. De, som lämna sitt barn åt gatan för att spara sitt hus och sin trädgård, bevisa därmed, att deras möbler och gräsmattor äro dem dyrbarare än deras barn, och ha därmedredan dömt sig själva som uppfostrare. Då vi tala om frihet i uppfostran, tänka vi oss en familj, där från unga år far och mor umgås med varandra och med barnen, där en bildad, vänlig ton råder, där föräldrarna dag för dag ge barnen levande föredömen av vänlighet, foglighet, uppoffringslust, och inte blott mot varandra och barnen, utan även mot gästerna, ehuru förnämligast mot husets medlemmar. En familj, där barnen från sina första levnadsdagar inandas en atmosfär av sanning och kärlek, där de goda och nödvändiga principerna icke predikas, befallas och påtvingas barnen, och underlåtas av föräldrarna, utan efterlevas av de sistnämnda och i följd därav prövas av de förstnämnda. Den, som förordar frihet i uppfostran, menar därmed: att uppfostra barnen till friheten att föredraga och göra det goda. Och han vet,att barnet för detta bör ha så mycken frihet som möjligt och så tidigt som möjligt. Han vet också, att barnet så mycket förr och så mycket lättare fogar sig efter det förnuftiga, ju mindre man fordrar det oförnuftiga av det. Han vet, att den, som omger barnet med tvång, framkallar de krafter, som bryta detta tvång, men den, som omger det med en atmosfär av frihet — frihet *skänkt och övervakad* i kärlek — övar barnets förmåga att rätt bruka denna frihet.

Jag har icke på dessa sidor velat förfäkta en obegränsad frihet, utan så mycket mer bekämpa allt onödigt, oförnuftigt, kvävande och pinande tvång. Det har man säkert insett. Av dylikt tvång är icke blott hemmet och skolan, utan även samhället tillräckligt fyllt. Av förbudsmani, av kortsynthet, av oro utövar man tvång, där man utan någonsvårighet eller fara kunde tillstädja frihet. Och detta tvång hindrar människor och barn att växa ut i den självständighet, som härrör ur självförtroende och inger förtroende, en självständighet, som gör ordningsmakten överflödig, emedan denna makt finnes inom människan själv.

*

# X. HUR TVÅNG KAN BEFRIA FRÅN TVÅNG.

Till förvärvandet av denna självständighet kräves frihet. Men hur orimligt det än låter, genom tvång måste vi även lösas ur tvånget. Denna tanke förpliktar mig att ännu en gång tala om disciplin.

En samlevnad av tusentals människor kan inte varje ögonblick hållas i ordning av polismakten. Då hoptals resande måste med ett tåg eller en spårvagn, då hundratals besökare skola ingå i eller lämna en samlingssal, då sökande i långa rader vänta på en platsanskaffning, då — vid plötslig eldsvåda —människor rusa för att undfly en lågande kyrka eller teater eller ett sjunkande skepp, då i allmänhet bland en talrik skara människor *var och en* under möjligast korta tid vill nå sitt mål och under trängande, hotande, livsfarliga omständigheter, då måste det vara *ordning* i hopen, en ordning, som räddar *alla*. Till en dylik ordning kan ett folk disciplineras, och detta är skolans, värnpliktens och föreningens uppgift, under sistnämnda ord inberäknat både anarkistföreningar och kyrkan. Familjen kan här inte uträtta mycket. Disciplinen är ett behov och följaktligen en uppgift för hopen. Och familjen är blott en liten hop.

Disciplinen kommer barnet och människan i dylika fall att prisgiva all frihet och utan förbehåll rätta sig efter uppställda ordningsregler, och detta för det helas skull. Då läraren fordrar, att iskolan böckerna skola ligga uppstaplade i en viss ordning i skolskåpet, så är detta icke ett löjligt godtycke, lika litet som då han håller på, att pennskrinen skola stå på ett visst sätt på bordet, och i allmänhet läromaterialet ikládas uniform. Han begär det, emedan han därigenom lättare kan överskåda allt och på så vis genast upptäcka en odygd. En regelmässig inspektion är lika nödvändig i skolan som i kasernen, och hur tidsödande skulle icke denna inspektion vara, om icke det fanns ordning i massan. I aktsamhet om kläder och saker måste barnen därför vara disciplinerade, och detta kan i hemmet genomföras under hand. Föräldrar, som vänja sina barn vid att lägga sina saker i god ordning på en bestämd plats, göra därmed ett gott verk.

Men i skolan, och framför allt i större inrättningar, måste ocksåkommandet och gåendet vara bundet vid vissa regler, som ingen får överskrida. Det är en härlig syn att i en klass se frihet och disciplin gå hand i hand. Friheten talar ur barnens blick, ur hela deras ansikte, ur deras tal och hållning. Hör då, hur de frimodigt uttala sin mening inför läraren, och se, där tar en upp sin blyertspenna — o, tempelskändare — utan att först ha satt upp fingret, och där — det är en varm sommarförmiddag — går en till vattenledningen för att svalka sina händer eller dricka — utan att först ha bett om lov. De göra precis som de vilja. De *få* göra vad de vilja, alldeles som i ett ordnat hushåll. De behöva inte ens fråga om de få »gå ut». Det frågar ju inte barnet hemma heller? Det skall bara lära sig i skolan, att allt detta har sin lämpliga tid. Det härskar alltså frihet i klassen. Men knappt skolabarnen, de fyrtio, hem eller till gymnastiksalen, så se, denna fria trupp lyder korrekt och uppmärksamt lärarens lågmäldaste befallning. Där stå de som gjutna i bly. Där marschera de, som om deras salighet berodde på ett steg ur ledet. Där försvinna de, en böljande linje, slingrande genom rummet, genom korridoren, genom gymnastiksalen. Nu ingen frihet! Intet av barnen är nu en individ. Vart och ett är nu en del av truppen och måste, helt utplånande sig själv, sörja för det stora helas enhet.

Gymnastikläraren i en skola är därför ett oundgängligt element vid uppfostran. Han behöves icke blott för gossarnas och flickornas kroppsliga utveckling, utan även för deras övning i lydnad för vad massan kräver. God gymnastikundervisning, understödd av nödiga ordningsreglers tillämpning i klassen, disciplinerar skolungdomen ochdärmed folket. Och det vore mycket önskligt att efter skolåren talrika inrättningar funnes att tillgå, varuti ungdomen kunde underhålla vad som bibragts den i skolåren. Nu ligger mellan skolan och värnpliktstiden ett stort fält i träde, som ger många och stora anledningar till förvildning, framför allt hos vårt om sin frihet så måna folk.

Gymnastikundervisningen kan alltså nå ett präktigt resultat, och detta ju mer disciplinen av den fordrande lärarens hand lägges i ungdomens egen. Då — och detta ganska lätt — en något talrik klass fördelas i grupper om 6 till 8, var grupp väljer sin förman och måste omutligt lyda denne förmans befallningar, kommer disciplinen liksom in i de ungas liv. De små befälhavarna erfara, att intet är att uträtta med en trupp utan lydnad, och alla lära, att de icke lyda personen, utankommandoordets bärare. De unga cheferna kunna ju icke fordra någon lydnad av respekt för deras obetydliga person. Endast den uppgift de ha att fylla och den auktoritet, de iklätts, ge dem

anspråk på den villiga underkastelsen av de övriga, dem likställda kamraterna. Kommenderandet är en nödvändig sak, en följd av omständigheterna, och respekteras på den grunden. Skall det icke överallt frammanas, där i en stor massa allas välfärd måste ombesörjas och betryggas?

Då skolungdomen och den fullvuxna ungdomen praktiskt uppfostras i erkännandet av denna auktoritet, skall detta komma folkandan till godo. Folket måste läras att hålla sig själv i tygel. Däruti kunna vi till och med gå i skola hos de »dumma gässen». Var gås har frihet att flyga, vart han vill, och bygga bo, var hän behagar. Men då den stora resan till söder företages, då har var ochen sin plats i ledet. Den kända V-formen hos de flyttande gässen är väl förödmjukande för skapelsens herrar, då de förra i sin höga ställning se ut, som om de trängdes till döds. Samverkan måste läras, och detta sker bäst, inte under ett dödande tvångs herravälde, utan under en ordningstukt, som äfven respekterar mycken personlig frihet i personlighetens intresse, en disciplin, som inte utövas av vissa maktinnehavare utan av alla leder. Gör dina underordnade till dina medarbetare. Den, som begagnar sin frihet till att hålla sig själv i tygel, den är värd friheten. Till detta måste vi uppfostra våra barn. Och oss själva.

*